

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Навчально-науковий інститут біології, хімії та біоресурсів
Кафедра біохімії та біотехнології

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Директор ННІ біології, хімії та біоресурсів

проф. Руслан БЕСПАЛЬКО

“29” серпня 2025 року

РОБОЧА ПРОГРАМА
навчальної дисципліни

КОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА ОБРОБКА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ДАНИХ У
БІОЛОГІЇ

обов'язкова

Освітньо-професійна програма Біохімія та лабораторна діагностика

Спеціальність

E1 Біологія та біохімія

Галузь знань

E Природничі науки, математика та статистика

Рівень вищої освіти

другий магістерський

Назва інституту

ННІ біології, хімії та біоресурсів

Мова навчання

українська

Чернівці 2025 рік

Робоча програма навчальної дисципліни «**КОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА ОБРОБКА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ДАНИХ У БІОЛОГІЇ**» складена відповідно до освітньо-професійної програми «Біохімія та лабораторна діагностика».

Розробник:

Лідія ХУДА – к.б.н., доцент кафедри біохімії та біотехнології

Викладач:

Лідія ХУДА – к.б.н., доцент кафедри біохімії та біотехнології

Погоджено з гарантом ОП

Галина КОПИЛЬЧУК

Затверджено на засіданні кафедри біохімії та біотехнології
Протокол № 1 від “29” серпня 2025 року

Завідувач кафедри

Оксана ВОЛОЩУК

Схвалено методичною радою навчально-наукового інституту біології, хімії та біоресурсів

Протокол № 1 від “ 29 ” серпня 2025 року

Голова методичної ради ННІБХБ

Галина МОСКАЛИК

Мета навчальної дисципліни

Сучасна практика лабораторної діагностики передбачає широке застосування обчислювальної техніки та різноманітного програмного забезпечення, у тому числі інтегрованого з вимірювальними приладами. Навчальна дисципліна «Комп'ютерне моделювання та обробка експериментальних даних у біології» спрямована на поглиблення знань у сфері застосування інформаційних технологій у процесі проведення біологічних та біомедичних досліджень, розвиток у здобувачів вищої освіти навичок із використання сучасних цифрових технологій для створення прогностичних моделей розвитку біологічних процесів, а також знайомить із сучасними статистичними підходами для інтерпретації результатів біомедичних досліджень.

Метою дисципліни є набуття студентами знань про принципи побудови математичних моделей біологічних процесів з використання різних комп'ютерних програм, сучасні підходи у проведенні статистичного аналізу результатів медикобіологічних досліджень, а також про принципи узагальнення та оформлення результатів таких досліджень.

Пререквізити

«Комп'ютерне моделювання та обробка експериментальних даних у біології» спирається на знання, отримані здобувачами вищої освіти при прослуховуванні навчальних дисциплін першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «Основи вищої математики», «Біометрія з основами інформатики», «Біоінформатика», «Біофізика».

Результати навчання

При засвоєнні дисципліни у студентів формуються наступні загальні та фахові компетентності:

Загальні компетентності:

- ЗК02. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології
- ЗК08. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях
- СК02. Здатність формулювати задачі моделювання, створювати моделі об'єктів і процесів на прикладі різних рівнів організації живого із використанням математичних методів й інформаційних технологій.
- СК03. Здатність користуватися сучасними інформаційними технологіями та аналізувати інформацію в галузі біології і на межі предметних галузей.
- СК14. Уміння виконувати наукові дослідження з застосуванням сучасних методологічних основ реалізації експерименту, інструментального обладнання, уміння документального оформлення результатів досліджень.

Програмні результати навчання:

- ПРН2. Використовувати бібліотеки, інформаційні бази даних, інтернет ресурси для пошуку необхідної інформації.
- ПРН6. Аналізувати біологічні явища та процеси на молекулярному, клітинному, організменному, популяційно-видовому та біосферному рівнях з точки зору фундаментальних загальнонаукових знань, а також за використання спеціальних сучасних методів досліджень.
- ПРН8. Застосовувати під час проведення досліджень знання особливостей розвитку сучасної біологічної науки, основні методологічні принципи наукового дослідження, методологічний і методичний інструментарій проведення наукових досліджень за спеціалізацією.
- ПРН9. Планувати наукові дослідження, обирати ефективні методи дослідження та їх матеріальне забезпечення.

ПРН11. Проводити статистичну обробку, аналіз та узагальнення отриманих експериментальних даних із використанням програмних засобів та сучасних інформаційних технологій.

ПРН12. Використовувати інноваційні підходи для розв'язання складних задач біології за невизначених умов і вимог.

ПРН15. Уміти самостійно планувати і виконувати інноваційне завдання та формулювати висновки за його результатами.

ПРН16. Критично осмислювати теорії, принципи, методи з різних галузей біології для вирішення практичних задач і проблем.

ПРН17. Встановлювати інтеграційні взаємозв'язки між метаболічними процесами різних клітинних компартментів на основі скринінгу метаболічних перетворень у них з метою прогнозування напрямку метаболічних змін у тканинах і органах.

ПРН18. Застосувати набуті теоретично-практичні навички для вирішення поставлених конкретних науково-практичних завдань, вміти інтерпретувати отримані результати, сформулювати висновки та захистити основні положення власного наукового дослідження.

За результатами вивчення дисципліни “Комп'ютерне моделювання та обробка експериментальних даних у біології” студент повинен набути низки компетентностей, зокрема він повинен

знати: .....

- основні принципи організації комп'ютерних моделей;
- основні принципи до системного аналізу;
- різні методи статистичної обробки даних експериментальних досліджень у сфері біохімії;

вміти: .....

- відбирати та аналізувати релевантні дані, у тому числі за допомогою сучасних методів аналізу даних і спеціалізованого програмного забезпечення.
- формулювати задачі моделювання, створювати моделі об'єктів і процесів на прикладі різних рівнів організації живого із використанням математичних методів й інформаційних технологій;
- використовувати професійно-орієнтовані знання в галузі математики (математичної статистики), для статистичної обробки експериментальних даних і математичного моделювання біологічних явищ і процесів;

Опис навчальної дисципліни Загальна інформація

Комп'ютерне моделювання та обробка експериментальних даних у біології												
Форма навчання	Рік підготовки	Семестр	Кількість			Кількість годин						Вид підсумкового контролю
			кредитів	годин	змістових модулів	лекції	практичні	семінарські	лабораторні	самостійна робота	індивідуальні завдання	
Денна	1	2	4	120	2	-	30	-	-	88	2	екзамен
Заочна	1	2	4	120	2	-	8	-	-	112	-	екзамен

Структура змісту навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	пр	лаб	інд	с.р.		л	пр	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Теми занять	Змістовий модуль 1. Основи моделювання в біології											
1. Види моделей, їх класифікація. Вимоги до моделей. Застосування математичних моделей в біології.	10		2			8	10					10
2. Біологічні моделі на основі послідовностей чисел, заданих рекурентно. Модель Мальтуса. Приклади застосування в біології	10		2			8	10					10
3. Біологічні моделі, що описуються кривою Ферхюльста. Приклади застосування моделі Лотки-Вольтера	10		4			6	10	2				8
4. Моделювання біохімічних процесів. Кінетичні моделі біохімічних реакцій. Програмні пакети для моделювання та симуляції біохімічних мереж.	10		2			8	10	2				8
5. Стехіометричні математичні моделі. FBA (Flux Balance Analysis) - аналіз метаболічних потоків.	10		2			8	10					10

6. Моделі розвитку епідеміологічних ситуацій.	10		2			8	10					10
Разом за ЗМ1	60		14			46	60		4			56
Теми занять	Змістовий модуль 2. Використання програмного забезпечення Statistica MS Excel для статистичної обробки даних експериментальних досліджень											
7. Принципи групування первинних експериментальних даних.	10		2			8	10					10
8. Вибір критеріїв достовірності різниці в біологічних дослідженнях.	10		2			8	10		2			8
9. Застосування однофакторного дисперсійного аналізу ANOVA для статистичної інтерпретації результатів біологічних досліджень	14		4			10	15		2			13
10. Багатовимірний дисперсійний аналіз MANOVA	14		4			10	15					15
11. Застосування регресійного аналізу результатів біологічних досліджень	10		4			6	10					10
12. Статистична обробка результатів досліджень, виконаних в розрізі виконання магістерської роботи	2				2							
Разом за ЗМ 2	60		16		2	42			4			56
Усього годин	120		30		2	88	120		8			112

Тематика лекційних занять з переліком питань
Лекційні заняття навчальним планом не передбачені.

Тематика семінарських занять з переліком питань

Семінарські заняття навчальним планом не передбачені.

Тематика практичних занять з переліком питань

№ п/п	Тематика занять	К-ть год. (денна/заочна форма)
1.	<p>Види моделей, їх класифікація. Вимоги до моделей. Застосування математичних моделей в біології та біохімії.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Вступ до біологічного моделювання. Визначення та призначення біологічних моделей. Роль моделювання у біохімії та лабораторній діагностиці 2. Типи та класифікація біологічних моделей 3. Етапи розробки та аналізу моделі 4. Практичні приклади моделювання у біохімії 	2/0 год
2.	<p>Біологічні моделі на основі послідовностей чисел, заданих рекурентно. Модель Мальтуса. Приклади застосування</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Основи дискретного моделювання та рекурентні співвідношення 2. Модель Мальтуса (Експоненційного росту). Класична модель Мальтуса. Модель Мальтуса як модель хімічної/біохімічної кінетики першого порядку. 3. Застосування рекурентних моделей у біології та медицині <ul style="list-style-type: none"> • Динаміка клітинних популяцій: Моделювання проліферації ракових клітин або імунних клітин в умовах <i>in vitro</i> на коротких проміжках часу. • Моделювання росту мікроорганізмів: Застосування моделі Мальтуса для початкової фази росту бактеріальних культур в лабораторних умовах • Фармакокінетика 	2/0 год
3.	<p>Біологічні моделі, що описуються кривою Ферхюльста. Приклади застосування моделі Лотки-Вольтера</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Логістична модель (Крива Ферхюльста). Застосування для опису швидкості росту клітинних популяцій. 2. Модель Лотки-Вольтера. Класична модель "Хижак-Жертва" та її біохімічна інтерпретація 	4/2 год
4.	<p>Моделювання біохімічних процесів. Кінетичні моделі біохімічних реакцій. Програмні пакети для моделювання та симуляції біохімічних мереж.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Кінетичні моделі біохімічних реакцій <p>Кінетичне моделювання на прикладі кінетики ферментативних процесів. Моделювання активації/інгібування.</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. COPASI та симуляційний аналіз. 3. Критерії валідації змодельованих даних порівняно з експериментальними даними, отриманими в лабораторії 	2/2 год
5.	<p>Стехіометричні математичні моделі. FBA (Flux Balance Analysis) - аналіз метаболічних потоків.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Побудова та аналіз стехіометричної матриці для простих метаболічних потоків. 2. Особливості побудови стехіометричних матриць для 	2/0 год

	розгалужених метаболічних шляхів. 3. Принцип FBA та концепція балансу потоків у стаціонарному стані. 4. FBA та біохімічна оптимізація.	
6.	Моделі розвитку епідеміологічних ситуацій. 1. Параметри моделі та її ключові показники. 2. Побудова моделі розвитку епідемії грипу та її аналіз за вказаними параметрами.	2/0 год
7.	Принципи групування первинних експериментальних даних. 1. Типи даних, їх діапазон та первинне структурування. 2. Групування даних та побудова частотного розподілу . 3. Візуалізація та первинний аналіз отриманого розподілу. 4. Нормальний розподіл та відхилення від нього. Медіана та її застосування в аналізі біохімічних даних.	2/0 год
8.	Вибір критеріїв достовірності різниці в біохімічних дослідженнях. 1. Формулювання нульової та альтернативної гіпотез. 2. Перевірка нормальності розподілу та оцінка однорідності дисперсій. 3. Підбір критеріїв достовірності: t-Критерій Стьюдента (незалежні вибірки), t-Критерій Стьюдента (залежні/парні вибірки), дисперсійний Аналіз (ANOVA) 4. Непараметричні критерії: критерій Манна-Уїтні (U-критерій), критерій Вілкоксона (T-критерій для парних вимірювань)	2/2 год
9	Застосування однофакторного дисперсійного аналізу ANOVA для статистичної інтерпретації результатів біологічних досліджень 1. Концептульні засади використання однофакторного дисперсійного аналізу ANOVA для статистичного опрацювання результатів біохімічних досліджень. 2. Перевірка умов застосування ANOVA (нормальність, однорідність дисперсій, незалежність вибірок). 3. Проведення аналізу на заданих прикладах. 4. Інтерпретація даних після аналізу.	4/2 год
10	Багатовимірний дисперсійний аналіз MANOVA 1. Концептульні засади використання MANOVA, відмінність від ANOVA. 2. Ключові передумови, які мають бути виконані для коректного застосування MANOVA. 3. Проведення аналізу на заданих прикладах. 4. Інтерпретація даних після аналізу	4/0 год
11	Застосування регресійного аналізу результатів біохімічних досліджень. 1. Лінійна регресія, її застосування для побудови стандартних калібрувальних кривих в біохімії та інтерпретації коефіцієнтів. 2. Множинна лінійна регресія в прогнозуванні значень клінічного показника на основі двох незалежних біомаркерів. 3. Нелінійна регресія та приклади застосування.	4/0 год

Тематика лабораторних занять

Лабораторні заняття навчальним планом не передбачені

Індивідуальні завдання, передбачені робочим навчальним планом

Індивідуальне завдання полягає у статистичній обробці результатів досліджень здобувача, виконаних в розрізі виконання магістерської роботи

Завдання для самостійної роботи студентів

№	Назва теми	Завдання	Кількість годин (денна/заочна форма)
1	Види моделей, їх класифікація. Вимоги до моделей. Застосування математичних моделей в біології та біохімії.	Імітаційні моделі в біології та особливості їх застосування. Основні напрямки застосування математичних моделей в біохімії (кінетика ферментів, метаболічний інжиніринг, системна біологія). Приклади моделей.	8/10
2	Біологічні моделі на основі послідовностей чисел, заданих рекурентно. Модель Мальтуса. Приклади застосування	Приклади фармакокінетичних моделей та моделей росту клітинних культур.	8/10
3	Біологічні моделі, що описуються кривою Ферхюльста. Приклади застосування моделі Лотки-Вольтера	Моделювання системи Фермент-Субстрат-Продукт як варіація моделі Лотки-Вольтера.	6/8
4	Моделювання біохімічних процесів. Кінетичні моделі біохімічних реакцій. Програмні пакети для моделювання та симуляції біохімічних мереж.	Моделювання дисипативних структур. Брюселятор.	8/8
5	Стехіометричні математичні моделі. FBA (Flux Balance Analysis) -аналіз метаболічних потоків.	Приклади застосування FBA-симуляції (Gene-Protein-Reaction (GPR), оцінка метаболічних порушень за умов ензимопатій, тощо)	8/10
6	Моделі розвитку епідеміологічних ситуацій.	Моделі розвитку COVID-19. Оцінка впливу карантину та моделювання вакцинації.	8/10
7	Принципи групування первинних експериментальних даних	Дисперсія, стандартне відхилення, мода, медіана, квартилі, асиметрія, ексцес.	8/10

8.	Вибір критеріїв достовірності різниці в біохімічних дослідженнях	Аналіз застосування параметричних та непараметричних критеріїв достовірності на конкретних прикладах.	8/10
9.	Застосування однофакторного дисперсійного аналізу ANOVA для статистичної інтерпретації результатів біологічних досліджень	Виконання практичних завдань із застосуванням однофакторного дисперсійного аналізу ANOVA для статистичної інтерпретації результатів біологічних досліджень за заданими параметрами та первинними даними.	10/13
10.	Багатовимірний дисперсійний аналіз MANOVA	Виконання практичних завдань із застосуванням багатовимірного дисперсійного аналізу MANOVA для статистичної інтерпретації результатів біохімічних досліджень за заданими параметрами та первинними даними	10/15
11	Застосування регресійного аналізу результатів біохімічних досліджень.	Лінії регресії. Рангова кореляція. Коефіцієнти Спірмена і Кендалла. Застосування регресійного аналізу результатів біологічних досліджень	6/10

Методи навчання Система контролю та оцінювання

У процесі вивчення навчальної дисципліни використовуються такі освітні технології: інформаційно-комунікаційні, традиційні та інтерактивні форми і методи навчання, серед яких: пояснення, інструктаж, демонстрація, виконання практичних робіт, робота у групах.

Формами поточного контролю є усна відповідь студента, практичне завдання, виконане з використанням відповідного програмного забезпечення комп'ютерне тестування.

Формою підсумкового контролю є екзамен у вигляді підсумкового комп'ютерного тестування та виконаних практичних завдань

Критерії оцінювання поточного та підсумкового контролю

Оцінювання програмних результатів навчання здобувачів освіти здійснюється за шкалою європейської кредитно-трансферної системи (ECTS). Критерієм успішного оцінювання є досягнення здобувачем вищої освіти мінімальних порогових рівнів (балів) за кожним запланованим результатом навчання.

Оцінка знань студентів здійснюється за 100-бальною системою, яка переводиться у національну шкалу («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») та шкалу ЄКТС (A, B, C, D, E, FX, F).

Контроль знань студентів протягом семестру здійснюється за 250-бальною шкалою, яка переводиться у 100-бальну систему через коефіцієнт 2,5. За поточну роботу протягом семестру студент отримує максимально 150 балів (60%), підсумкове оцінювання – 100 балів (40%).

Поточний контроль включає оцінки за роботу на практичних заняттях, самостійну роботу, модульні контрольні роботи.

Кількість балів за вказані види роботи, а також при оцінюванні самостійної роботи визначається своєчасністю виконання навчальних завдань; повнотою та якістю їх виконання; самостійністю і оригінальністю виконання.

Критерії оцінювання виконання практичних завдань:

5 балів – завдання виконане правильно, наведено детальне пояснення, дана вичерпна відповідь;

4 - балів - завдання виконане правильно, дано повні відповіді на всі поставлені питання, але пояснення неповне, присутні окремі незначні помилки

3 -бали – завдання виконане неповністю, не на всі поставлені питання дано правильні відповіді, пояснення ходу вирішення фрагментарне, присутні суттєві помилки;

2 бали – завдання виконане частково, пояснення ходу вирішення фрагментарне, присутні суттєві помилки;

1 бал – завдання практично не виконане, відсутні пояснення;

0 балів – завдання не виконане взагалі.

Критерії оцінювання усної відповіді при експрес-опитуванні:

За усну відповідь на занятті студент може максимально отримати 2 бали.

Відповідь чітка, аргументована, з додатковою інформацією. Студент відмінно орієнтується у питанні, висловлює власне бачення проблеми – 2 б.

Відповідь правильна, стосується основних відомих наукових фактів, однак лише репродуктивного характеру – 1,5 б.

Відповідь загалом правильна, трапляються незначні помилки –1 б.

Відповідь неповна, трапляються значні помилки – 0,5 б.

Відповідь відсутня – 0 б.

Критерії оцінювання тестування:

На поточному комп'ютерному тестуванні використовуються різноманітні тестові завдання (з однією правильною відповіддю, з кількома правильними відповідями. завдання на відповідність, тощо). Максимальна кількість балів за кожне завдання (0,5) студент отримує в разі, якщо всі вказані відповіді правильні.

Критерії оцінювання самостійної роботи

За результатами виконання самостійної роботи в межах кожної теми 1-го модуля здійснюється усне опитування або тестування відповідно до вищезазначених критеріїв оцінювання. В темах 9 та 10 при оцінюванні самостійної роботи передбачено виконання практичних завдань за наперед заданими параметрами та первинними даними. (по 5 балів).

Критерії оцінювання індивідуальних завдань.

Індивідуальне завдання полягає у статистичній обробці результатів досліджень здобувача, виконаних в розрізі виконання магістерської роботи. Дане завдання оцінюється за критеріями оцінювання практичної роботи (максимум – 5 балів)

Критерії оцінювання модульних контрольних робіт:

На модульній контрольній роботі студент вирішує 3 практичних завдання (максимум – 10 балів кожне).

При підсумковому оцінюванні студент вирішує 40 різноманітних тестових завдань (по 2 бали за кожне правильно виконане завдання) та 2 практичних завдання (по 10 балів)

Розподіл балів, які отримують студенти

Змістовий модуль 1						Змістовий модуль 2						Підсумковий тест	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12	100	250
5	5	10	7	8	5	5	5	15	15	5	5		
МК 1 30 балів Разом 70 б.						МК 2 30 балів Разом 80 б.							

T1, T2 ... T12 – теми змістових модулів. Коефіцієнт переведення в 100 бальну шкалу - 2,5

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Для переведення накопичених студентом балів у національну шкалу та шкалу ECTS використовують запроваджену в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича систему:

Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	
	Оцінка (бали)	Пояснення за розширеною шкалою
відмінно	A (90 – 100)	відмінно
добре	B (80-89)	дуже добре
	C (70-79)	добре
задовільно	D (60-69)	задовільно
	E (50-59)	достатньо
незадовільно	FX (35-49)	незадовільно з можливістю повторного складання
	F (1-34)	незадовільно з обов'язковим самостійним опрацюванням освітнього компоненту до перескладання

Перелік питань для самоконтролю та підсумкового контролю навчальних досягнень студентів

1. Які Види моделей в біології Вам відомі? Опишіть основні вимоги до моделей.
2. В чому полягає різниця між математичним та фізичним моделюванням?
3. В чому переваги та недоліки аналітичних та експериментальних методів дослідження?
4. Як класифікуються моделі за детермінованістю та стохастичністю?
5. Опишіть принципи застосування математичних моделей в біології та біохімії.
6. Як формується рекурентна послідовність? Які біологічні моделі на основі послідовностей чисел, заданих рекурентно, Вам відомі?
7. Опишіть принципи моделі експоненційного росту Мальтуса та приклади її застосування

8. Які фактори можуть обмежувати застосування моделі Мальтуса у біологічних дослідженнях?
9. Опишіть приклади застосування моделей, що описуються кривою Ферхюльста.
10. Опишіть рівняння, що описує моделі необмеженого росту клітинних популяцій.
11. Опишіть основні принципи моделей обмеженого росту та їх застосування в біології.
12. Модель обмеженого росту з вилученням. .
13. Охарактеризуйте основні засади моделі Лотки-Вольтера. Приклади застосування моделі Лотки-Вольтера
14. Імітаційні моделі в біології та особливості їх застосування
15. Які константи використовуються в чисельній моделі біоритмів людини?
16. Опишіть основні принципи побудови фармакокінетичних моделей.
17. Які вимоги ставляться до моделювання біохімічних процесів в клітині?
18. Брюселятор та його застосування
19. Як враховуються фазові переходи у моделюванні біологічних процесів?
20. Моделі самоорганізації та хаотичних системи в біології. Біохаоси
21. Основні засади створення кінетичних моделей біохімічних реакцій. Кінетичні параметри ензиматичних реакцій.
22. Які можливості надає програмний пакет COPASI?
23. Як у COPASI здійснюється симуляція біохімічних процесів?
24. Які параметри враховуються при моделюванні біохімічних мереж?
25. В чому суть стехіометричних математичних моделей?
26. Наведіть приклади стохастичних моделей біологічних процесів
27. Опишіть основні принципи потокового аналізу FBA (Flux Balance Analysis) для аналізу метаболічних потоків.
28. Як визначається оптимальний розподіл потоків у метаболічній мережі?
29. Які основні моделі використовуються для прогнозування розвитку епідемій?
30. Охарактеризуйте можливості математичної моделі розвитку епідеміологічної ситуації на прикладі епідемії грипу
31. Які принципи групування первинних експериментальних даних Вам відомі?
32. Генеральна сукупність та вибірка, зв'язок між ними. Основні показники, їх характеристики.
33. Як отримати репрезентативну вибірку, наведіть приклади.
34. Класифікація похибок, шляхи їх усунення та зменшення.
35. Стандартна похибка середнього у порівнянні із стандартним відхиленням при визначенні довірчого. Приклади застосування.
36. Метод найменших квадратів, приклади застосування
37. Опишіть основні правила формулювання статистичних гіпотез. Наведіть приклад.
38. Критерії достовірності різниці в біологічних дослідженнях.
39. Що таке мода, медіана, асиметрія, ексцес?
40. Поясніть принципи обрахунку стандартного відхилення.
41. Закономірності нормального розподілу випадкових величин (закон Гаусса, параметри).
42. Метод найменших квадратів для знаходження екстремуму функції
43. Опишіть алгоритм дії при встановленні відмінності між середніми значеннями двох вибірок.

44. Назвіть параметричні критерії, приклади
45. Які непараметричні критерії Вам відомі?
46. Перерахуйте обмеження щодо використання t-критерію Стьюдента
47. Опишіть можливості застосування критерію Фішера.
48. Можливості застосування критерію Пірсона.
49. Які критерії використовуються для оцінки достовірності у вибірках, розподіл яких відхиляється від нормального?
50. Критерій Вілкоксона та його застосування.
51. В чому полягає принцип полягає принцип однофакторного дисперсійного аналізу ANOVA для статистичної інтерпретації результатів біологічних досліджень?
52. Коли застосовується багатовимірний дисперсійний аналіз MANOVA
53. Які припущення робляться при використанні дисперсійного аналізу?
54. Опишіть властивості вибіркового коефіцієнта лінійної кореляції Вибіркове кореляційне відношення
55. Що таке регресійний аналіз і для чого він використовується в біології?
56. Рангова кореляція. Коефіцієнти Спірмена і Кендалла.

Зарахування результатів неформальної освіти

Зарахування результатів неформальної освіти проводиться згідно «Положення про взаємодію формальної та неформальної освіти, визнання результатів навчання (здобутих шляхом неформальної та / або інформальної освіти у системі формальної освіти)» <https://www.chnu.edu.ua/media/3aykf41y/polozhennia-pro-vzaiemodiiu-formalnoi-ta-neformalnoi-osvity.pdf>

Рекомендована література

Основна

1. Прилуцький Ю.І., Костерін С.О. Комп'ютерне моделювання в біології: підручник. Київ: Наукова думка, 2024. 196 с.
2. Прилуцький Ю.І., Ільченко О.В., Цимбалюк О.В., Костерін С.О. Статистичні методи в біології: підручник. Київ: Наукова думка, 2017. 206 с.
3. Комп'ютерна статистика: підручник / Р. Є. Майборода. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2019. – 589 с.
4. Практикум із системної біології. Математичне моделювання метаболічних процесів. Для магістрів спеціальності «Біологія» // укл. О. І. Доценко. – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. – 58 с.
5. Комп'ютерне моделювання в біології / Упорядники О.В. Оглобля, М.С. Мірошниченко, С.О. Костерін. – К.: Видавничий центр «Азбука», 2012. – 120 с.
6. Горват А.А., Молнар О.О., Мінкович В.В. Методи обробки експериментальних даних з використанням MS Excel: Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ "Говерла", 2019. – 160 с.: іл.

Допоміжна

1. Костерін С.О., Карахім С.О. Біохімічна кінетика. Київ: Наукова думка, 2021. 310 с.
2. Оцінка медичних технологій: від теорії до практики математичного моделювання : навч. посіб. / С. О. Соловйов, Н. А. Білоусова, В. В. Трохимчук. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2024. – 140 с.
3. Швець Е.Я., Кісарін О.О. Комп'ютерне моделювання фізіологічних систем людини. – Запоріжжя, 2009. – 175 с.
4. Малюк В. Г., Борзенков Б. І. Моделювання в біології та медицині. – Харків: Наук.-метод. центр вищ. освіти, 2005. – 212 с.

5. Математичне моделювання та застосування ЕОМ в біотехнології. / Укладач О.І. Литвин - Дніпродзержинськ: ДДТУ, 2015. - 64 с
6. Конспект лекцій з дисципліни «Математичне моделювання в біології та медицині» для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 163 – Біомедична інженерія / Уклад. Д. Х. Штофель. – Вінниця : ВНТУ, 2020. 55 с.
7. Марценюк В.П., Цяпа Н.В., Кучвара О.М, Андрущак І.Є. Компартментні моделі розвитку епідемій грипу з урахуванням доепідемічної вакцинації та противірусного лікування. Медична інформатика та інженерія, № 3, 2010. С. 54-57.
8. Computational Modeling of Biochemical Networks Using COPASI / P. Mendes, S. Hoops, S. Sahle, R. Gauges, J. Dada, U. Kummer. // Methods in Molecular Biology, Systems Biology. — 2009 - Vol. 500. — 2. — P. 17—59.
9. Stanford N. J. Kinetic modelling of metabolic pathways. / N. J. Stanford, K. Smallbone. // The Bioinformatics Knowledgeblog. [http:// bioinformatics. knowle dgeblog. org /2011/06/21/ kinetic-modelling-of-metabolic-pathways/](http://bioinformatics.knowledgeblog.org/2011/06/21/kinetic-modelling-of-metabolic-pathways/)
10. Kauffman K. J. Advances in flux balance analysis / K. J. Kauffman, P. Prakash, J. S. Edwards // Curr. Opin. Biotechnol. — 2003. — 14. — P. 491—496.
11. Use of CellNetAnalyzer in biotechnology and metabolic engineering / A. von Kamp, S. Thiele, O. Hädicke, S. Klamt // Journal of Biotechnology. — 2017. — V. 261, 10. — P. 221—228.

Інформаційні ресурси

1. <https://moodle.chnu.edu.ua/course/view.php?id=1106>
2. <https://copasi.org/> - COPASI: Biochemical System Simulator
3. ExPasy Swiss Bioinformatics Resource Portal (<http://us.expasy.org/>)
- 5 European Bioinformatics Institute (<http://www.ebi.ac.uk/>)
- 6 CATH (<http://www.biochem.ucl.ac.uk/bsm/cath/>)
- 7 PubMed (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/query.fcgi>)
- 8 Metabolic Pathways of Biochemistry at George Washington University (<http://www.gwu.edu/~mpb/>)
- 9 Chemistry Biology Information Center at ETH Zurich (http://www.infochembio.ethz.ch/links/en/biochem_metabolismus.html)
- 10 Main Metabolic Pathways on the Internet (<http://home.wxs.nl/~pvsanten/mmp/main.htm>)
- 11 Enzyme Structures Database (<http://www.ebi.ac.uk/thornton-srv/databases/enzymes/>)

ПОЛІТИКА ЩОДО АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Дотримання політики щодо академічної доброчесності учасниками освітнього процесу при вивченні навчальної дисципліни регламентовано такими документами:

- «Етичний кодекс Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича» <https://www.chnu.edu.ua/media/jxdfs0zb/etychnyi-kodeks-chernivets-koho-natsionalnoho-universytetu.pdf> ;
- «Положенням про виявлення та запобігання академічного плагіату у Чернівецькому національному університету імені Юрія Федьковича» <https://www.chnu.edu.ua/media/n5nbzwb/polozhennia-chnu-pro-plahi-at-2023plusdodatky-31102023.pdf> .